

BUDAI ISTVÁN – CSOBA JUDIT –
GOLDMANN RÓBERT

A szociális képzések magyarországi fejlődésének főbb állomásai

Az államszocializmusban a képzésétől majdnem teljesen megfosztott szakma mára – kiteljesedett feladatkörrel, közel 40 000 szociális szakképzettséggel rendelkező szakemberrel – az európai normáknak megfelelő szociális ágazattá fejlődött, amiben nagy szerepe volt a számos felsőfokú és középfokú intézményben folyó iskolarendszerű és a – gyakran non-profit szervezetek által működtetett – iskolarendszeren kívüli szociális képzéseknek.

A tanulmány kísérletet tesz a szociális képzések magyarországi fejlődésének rövid áttekintésére, de nem vállalkozik az út teljes körű – történeti – bemutatására, csak az eddigi folyamatok és néhány fontos állomás tapasztalatainak figyelembe vételével kíván szempontokat adni a mai képzésben dolgozó és a közeljövő képzési feladatait iniciáló és elvégző szakemberek számára. A Bologna-folyamat kellős közepén.

1. A szociális képzések gyökerei

Magyarországon a szociális képzések intézményesülése a két világháború közötti időszakra tehető, de a gyökerek, a képzés első lépései, a szakmává szerveződés első elemei már a 20. század első évtizedeiben megjelennek. A Népművelő Társaság irányítja ekkor a hivatalnokok figyelmét a szociális problémákra, a képzés szükségességére. A szociális terület tehát először a nevelési, népművelési aspektusból került a figyelem előterébe, ami meghatározta későbbi közösségi jellegét is.

A szakmatörténet az *első magyar szociálpolitikai tanfolyam*ként a Népművelő Társaság 1911/12 telére a fővárosba szervezett kurzusát tartja nyilván. Ez a tanfolyam a „közigazgatási tisztviselők és tanszemélyzet szociális művelését” célozta. Az 1912. január 22-én a Székesfővárosi Pedagógiai Szeminárium dísztermében induló tanfolyamot maga a főváros polgármestere, Bárczy István nyitotta meg. A heti háromszor 1 órában 453 hallgató részvételével szervezett, a szociálpolitika majdnem egész rendszerét felölelő tanfolyam célja volt, hogy elérjék: a székesfőváros

tisztviselőit „munkájuk során minden intézkedésnél a szociális belátás” vezesse (Budapest 1931). A tanfolyam programja a szociálpolitikai újszerű megközelítési módjával, szemléletével, a problémák akkori szakszerű megközelítésével a korabeli Európa szakmai színvonalát képviselte (Balipap 1990).

A század első felének jeles szociálpolitikus gondolkodói, Hilscher Rezső, Esztergár Lajos, Földes Béla, Magyary Zoltán folytatták a szociális képzés terén megkezdett utat, s szakmai, képzési programjaikkal kijelölték napjaink szociális és szociálpolitikai képzéseinek irányait (Hilscher 1935, Esztergár 1934).

1912-ben az Újpesti Főiskolai Szociális Telep a korábban főként egyházi jótékonyossági keretek között működő szociális tevékenységet *Hilscher Rezső vezetésével settlement mozgalommá szélesítette, s az összegyűjtött tapasztalatokat változatos képzési formákban terjesztette*. 1920-ban a Közgazdasági Egyetem létesítésekor a Főiskolai Szociális Telep igazgatótanácsa az addig végzett munkát felajánlotta az egyetemnek, amelyet az el is fogadta, és létrehozta az Egyetemi Szociálpolitikai Intézetet. Hilscher Rezső az Intézet célját a következő módon határozta meg: „Szociális gondozó-, oktató-, kutató- és nevelőmunkával a magyar »settlement« megalapozása, hogy ezen keresztül a nemzet szociális és egészségügyi helyzetét emelje, a megelőzés leghatékonyabb eszköze: a nevelés által” (Hilscher 1929). A Szociálpolitikai Tanszék gyakorlati intézeteként a szociálpolitikai kollégium és a szeminárium hallgatóinak a szociális munka gyakorlatát szervezte. A hallgatók így nagyobb számban kapcsolódhattak be a settlement munkába, amely a gyakorlatorientált szociális képzések egyik – a saját élmény által történő, tapasztalat alapú tanulás – lényegét vetíti elénk (vö.: Müller 1992).

A főváros mellett Pécsen is formálódott egy szellemi műhely Esztergár Lajos vezetésével. Ez a *szociális igazgatás kialakítását, fejlesztését helyezte az előtérbe*. A pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog és Államtudományi Karán 1934-ben megszervezett – Hilscher Rezső által is támogatott – tanfolyamok célja, hogy „hallgatóit a preventív szociális védelemre” tanítsa (Esztergár 1934). E tanfolyam megszakítás nélkül folyt a negyvenes évek közepéig (Hilscher 1935). A képzések szakmai és politikai elismerését jelzi, hogy az Országos Nép- és Családvédelmi Alap létesítéséről szóló 1940. évi XXIII. tv. 5. § /1/ bekezdés c) pontja kimondja: „A minisztérium felhatalmaztatik, hogy a hazai egyetemek mellett és azokkal kapcsolatban szociális tanfolyamokat szervezhessen, azok sikeres elvégzését a közszolgálat egyes ágazataiban az alkalmazás előfeltételeként – az egyes jogszabályokban előírt előfeltételeken túlmenően is – rendelettel megszabhassa, és a tanfolyamokon való részvételt a már közszolgálatban állók vagy azok egyes csoportjai részére is kötelezővé tehesse” (Cser 1942). Mindez a képzettség és a munkaköri alkalmazás összefüggéseinek fontosságára hívja fel az utódok figyelmét (vö. 1/2000. (I. 7.) sz. SZCSM és 15/1998. (IV. 30.) sz. NM rendeletek és későbbi módosításai).

A törvény végrehajtására született, az egyetemi szociális tanfolyamokról szóló 4150/1942. M.E. sz. rendelet az egyetemi szociális tanfolyamokról lehetővé tette, hogy a debreceni Tisza István Tudományegyetem, a pécsi Erzsébet Tudományegyetem Jog és Államtudományi Kara,

a József Nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem és a kolozsvári Ferenc József Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kara szociális tanfolyamokat szervezzen a közigazgatási és közgazdasági pályákon elhelyezkedni kívánóknak. Mindennek kiemelése azért fontos, mert a magyarországi szociális felsőoktatás 16–17 évének egyik problémája az is, hogy eddig nem tudott befolyást gyakorolni más szakmák képzéseire a szociális szempontoknak – tartalmaknak – ottani bevitele és érvényesítése érdekében.

Az egyházak, az állam a különböző társadalmi szervezetek meglévő szociális szolgálatait, s az egyetemeken kialakult szociális tanfolyamrendszer a második világháború után összeomlott. Az ígéretes kezdetet követően 1948-ban, a fordulat évében, a polgári korszak lezárulásával és a szocialista rendszer kezdetével a szociális szakmában is véget ért egy fejezet. Igaz, a belügyminiszter 1946. január 1-től (a szakmagyakorlás törvényében először) egyes közigazgatási munkakörök betöltéséhez még kötelezővé tette a társadalmpolitikai szakvizsga letételét. A szakvizsgát a fenti szociális tanfolyamok készítették elő, melyek a köztisztviselők képzését, hivatástudatának fejlesztését szolgálták. 1948 után azonban az akkori döntéshozók szerint erre már nem volt szükség (Balipap 1990). 1949. január 1-jén az Újpesti Főiskolai Szociális Telepet is megszüntették, majd 1951. június 1-jén felszámolták a nagy hagyománnyal rendelkező egyházi szociális rendeket is.

A szocialista állam vezetése tagadta a szakma szükségességét. Ez idő alatt a segítő hivatás csupán nyomokban fedezhető fel, más ágazati minisztériumok felügyelete alatt, sokszor más ellátási rendszerekbe ágyazottan, pl. a védőnő feladatkörébe sorolt nő- és családvédelem, vagy az iskolai ifjúságfelelősi, patronáló tanári rendszer formájában működő gyermekvédelem területén.

2. A magyarországi szociális képzés újrakezdése

Az államszocialista berendezkedés gyengülésével, de a hatalom képviselőinek a szociális szakmákkal szembeni ellenérzése, tiltakozása ellenére a felsőoktatási intézményekben már a hetvenes években megjelentek szociális képzések, amelyek a kibontakozó szociális képzési rendszer első elemei voltak. A Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán megfogalmazódott az igény a nehezen nevelhető gyerekekkel foglalkozó szakemberek képzésére. Illyés Gyuláné koordinálta azt a programot, melyben olyan tanárok, nevelők képzése folyt, akik a közösségbe – érzelmi sérüléseik miatt – nehezen beilleszthető gyerekek nevelésével foglalkoztak. A kezdeményezés eredményeként 1973-ban a főiskolán már nappali képzésű *felsőfokú pszichopedagógus szak* indult. Ennek a szaknak kellett felvállalni a gyermekvédelem különböző területeinek szakemberképzését (B. Aczél és társai 1992).

A gyermekek ellátásának szükséglete mellett a hetvenes évek második felében megjelent a felnőtt, fogyatékkal élők célcsoportja is az újjászülető szociális szakma látókörében. Elfogadottá vált, hogy a felnőtt, fogyatékkal élő személyek fizikai szükségleteinek kielégítése mellett a fejlesztés,

a rehabilitáció, a lelki gondozás hasonló jelentőségű. A levelező képzési formában indított *szociális szervező képzés* a felnőtt, fogyatékkal élőkkel, és az idősekkel való foglalkozásra *készített fel.* 1975 és 1994 között közel 800 szociális szervező oklevelet adtak ki.

1979-ben Ferge Zsuzsa az Országos Családgondozási Konferencián megjegyezte: „e szakmának társadalmi megbecsüléséről beszélni is nehéz, hiszen az e munkákat végzők jó részének elfogadott, egyértelmű és kifejező szakmai neve sincs” (Győri 1996, 59. old., Czente 1979).

A hetvenes évek végén a figyelem egy nagyszabású központi kutatási program – a Társadalmi Beilleszkedési Zavarok – kapcsán a szociális szakmára irányult, de a zárójelentésében foglalt javaslatok megvalósítása számos akadályba ütközött. A kutatás igen súlyos problémának tekintette a szakemberhiányt. A javaslatok között szerepelt többek között a „családgondozói állomások” felállítása és működtetése is. 1985 elején kísérleti céllal létre is hoztak 12 családsegítő központot, de még hiányoztak a képzett szociális szakemberek a központok szakszerű működtetéséhez: „családgondozói képzés ma Magyarországon nem létezik. Akik ezen a pályán dolgoznak, azok pedagógus képzéssel rendelkeznek, vagy a Gyógypedagógiai Főiskola szociális szervezői vagy pszichopedagógiai szakán végeztek” (Bányai 1986).

A képzések iránti szükségletek újra és újra definiálása következtében 1985-ben az *Eötvös Loránd Tudományegyetemen* (ELTE) a posztgraduális, levelező tagozatos szociológus képzésén belül megszervezték a *szociálpolitikus képzést*. A 3 éves kurzuson végzett szakemberek még szociológus-szociálpolitikus diplomát kaptak. Mivel a szakalapítási kérelmet a szociálpolitikus szakra vonatkozóan csak 1990-ben hagyták jóvá, ezért csak ezt követően volt mód graduális, nappali tagozatos képzés beindítására. Ugyancsak 1985-ben a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán mentálhigiéniai kiegészítő szakképzés indult posztgraduális, levelező formában a már szociális szakterületen dolgozók számára.

A képzések iránti szakmai szükségletek és az ezekre adandó képzés- és szakmapolitikai – ma gyakran nélkülözött – válaszok összhangjának megteremtése, a szociális képzések mibenlétének meghatározása tehát áthatotta ezt az időszakot. „A képzés kérdése összefügg a szociális munkás ...foglalkozás arcával ...újra kell fogalmazni a munkakörök tartalmát, feltételeit, lehetőségeit”, de „...a képzés nem oldja meg a problémákat önmagában” (Gayerné 1986, Győri 1996).

Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény tette lehetővé, hogy a művelődési és közoktatási miniszter szakértői testületet hozhatott létre az ágazati képzések létrehozása és fejlesztése érdekében. E felhatalmazással jött létre a szociális képzések kialakítására az ún. Gesztori Bizottság, melyben a középfokú, főiskolai és egyetemi szinten tervezett szociális képzések tartalmi és szervezeti kérdéseivel foglalkoztak a szociális kérdések iránt elkötelezett szakemberek.

1986 szeptemberében a Magyar Tudományos Akadémia Szociológiai Kutató Intézete Társadalompolitikai Osztálya a Szociálpolitikai Értesítő 1. számában mint összefoglaló kötetben bemutatja a szociális munkás pályát és képzést Európában, s válaszolja a hazai helyzetet. Ebben fogalmazódott meg egy átfogó javaslat a hazai szociális munkás-képzés meg-

indítására. „A képzés célja olyan szociális szakemberek képzése, akik egy megreformált szociálpolitikai rendszer különböző pontjain, megfelelő szaktudással, tudatosult értékekkel és érett személyiséggel képesek arra, hogy hozzásegítsék a hozzájuk fordulókat adott problémáik megoldásához, enyhítéséhez” (Hegyesi – Talyigás 1986, 176. old.).

Nemcsak a szakma, hanem a rendszerváltás előtti egész társadalom is a „reform-korszakát” élte ekkor. A politikai, társadalmi, gazdasági változások hatására 1987-ben létrejött a Szociális és Egészségügyi Minisztérium (tovább SZEM), amely a társadalmi problémák kezelésére vonatkozóan új szemléletet hozott, s nevében kormányzati szinten elsőként vállalta a szociális szakma támogatását. A minisztérium létrejöttével párhuzamosan a Gesztori Bizottság jogutódként megalakult a miniszter szakértői testülete, a *Szociális Képzési Bizottság* (tovább SZKB), amelynek feladata a magyarországi szociális képzések felállítása és beindítása volt (Hegyesi 1997).

A felsőfokú képzéssel párhuzamosan a középfokú szociális szakemberképzés kezdetei is a nyolcvanas évek közepéig vezetnek vissza. 1985-ben a pécsi Apáczai Nevelési Központban egy a szakmai képzést előkészítő szakmai alapozó, szemléletformáló, de szakmai végzettséget még nem adó programot (egy induló gimnázium induló programja) indítottak el, melyet azután 1987-ben Kiskőrösön a Petőfi Sándor Gimnáziumban is bevezettek. A nyolcvanas évek második felében főként kisvárosok gimnáziumai mutattak egyre nagyobb érdeklődést az új képzés iránt. A középfokú képzésben fontos esemény volt, hogy az egri Egészségügyi Szakközépiskola 1988 szeptemberében elindította a középfokú szociális munkás-képzés első évfolyamát. A képzésre érettségivel és legalább kétéves szakirányú szakmai gyakorlattal lehetett bekerülni.

A középfokú képzésben az áttörést az SZEM-nek az Országos Pedagógiai Intézettel (OPI) kötött szerződése hozta. Az OPI kutatócsoportja összefogta a középfokú szociális képzés kezdeményezőseit, kidolgozta a szociális asszisztens-képzés tantervét, és gondoskodott a négyéves kísérleti folyamat menedzseléséről, mely lehetővé tette a szakképzés hivatalos beillesztését a középfokú képzési rendszerbe.

Az 1989/90-es tanév a szociális szakemberképzés szempontjából fordulópontnak számít. Ebben az évben két helyen indult kísérleti képzés: Szekszárdon általános szociális munkás-, Esztergomban pedig szociálpedagógus-képzés.

A képzés kialakulásával párhuzamosan elindult a szakma „önszerveződése” is. 1987-ben a Terézvárosi Családsegítő Központban Szociális Munkás Klubot szerveztek, amely alapja lett az egy évvel később megalakuló Szociális Munkások Magyarországi Egyesületének (Tordainé 1996). 1987-ben a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat és az ELTE BTK közös szervezésében elindítottak egy Szociálpedagógiai Műhelyt. 1988-ban az ELTE BTK oktatói és hallgatói létrehozták a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesületet (Győri 1996).

A kialakult szakmai műhelyek lehetőséget biztosítottak arra, hogy állandóan napirenden legyenek a formálódó képzések legfontosabb kérdései. A viták a szakma születésének természetéből adódtak, hiszen az egyik képzést alakító csoport a pedagógiához, gyógypedagógiához, re-

habilitációhoz való kötődése miatt a szakmát teljesen másként képzelte, mint a másik helyen formálódó képzésben résztvevők, akik elsősorban a társadalomkritikára, a közösségi szociális munkára helyezték a hangsúlyt. A születőben lévő három szak – szociálpolitika, szociális munka, szociálpedagógia – keretei is rendre tisztázatlanok maradtak, s ez esetenként komoly konfliktusokhoz vezetett. A helyzetet érzékelve a SZKB 1989 és 1990-ben áttekintette a szociális képzések indításának szakmai, pénzügyi, jogi feltételeit, és az állami garanciavállalás lehetőségét. A Bizottság tagjai a formális keretek kialakításán túl nagy jelentőséget tulajdonítottak a tartalmi kérdések terén születő konszenzusoknak is, ezért a szakmában tanító tanárokat kérték meg, hogy vegyenek részt a képzés egységes tartalmának a kialakításában. A tantervfejlesztésre és az egyes iskolák közötti egyeztetésre a diplomák összehasonlíthatóságának és a nemzetközi standardokhoz való közelítése miatt volt szükség.

Így került sor 1990. február 2–6 között a *Soproni Konferenciára*, amely minden képző szakember számára *mérföldkő a szociális képzések történetében*. A konferencia eredményeit már sokan, sokféleképpen értékelték: „...alapvető értéke a különböző szakmai háttérrel, képzettséggel, tapasztalatokkal bíró szakembereknek egy közös érdek felismerése alapján történő, jelentős produktumot létrehozó együtt dolgozásában határozható meg” (Budai 2005, 7. old.). Ennek vitathatatlanul kiemelkedő jelentősége az volt, hogy *definiálta a 4 éves általános szociális munkás-képzés tantervi irányelveit*, s hogy a szakmai, szemléletbeli különbségek tisztázása mellett lehetőség nyílt a hasonlóságok kiemelésére, rögzítésére, a szakmai képzési profilok körvonalazására is. Enélkül nem sikerült volna elhatárolni a születőben lévő új szakmákat a már meglévő társszakmáktól – pl. a védőnői, ápolói, gondozói foglalkozástól. Emellett lehetőség nyílt elhatárolódni az olyan elképzelésektől is, amelyek a szociális munkát úgy képzelték el, mint amely arra hivatott, hogy az egészségügyben a felnőtt-ápoló hiányt pótolja. „A Sopronban kibontakozó képzési program egyik lényeges vonásaként emelhető ki, hogy ez egy olyan angolszász gyökerű modellen alapult, amely „a szociális munkát árnyalt, kvalifikált mesterségként fogta fel, amelynek megalapozásához komplex ismereti háttérre és igényes gyakorlati felkészítésre van szükség, miközben komoly figyelmet szentelnek a szakmai személyiség alakítására is” (Szabó 2005, 2. old.). Körvonalazódott tehát a magyarországi szociális képzés sajátossága, azaz a felsőfokú alapképzés viszonylagos általánossága, ez európai, ill. nemzetközi gyakorlatba helyezte a képzést (Hegyesi 1997).

A konferencia résztvevői amellet foglaltak állást, hogy az általános képzés mellett bizonyos fokú „elő-szakosodásra” is nyíljon lehetőség, mert a szélesebb alapképzettségű, többféle készséggel rendelkező, a munkahelyek széles körében felhasználható tudással, ismerettel rendelkező szakemberek iránt a piac is nyitottabb. A két záró félévben a gyermek- és ifjúságvédelem, a mentálhigiéné, a rehabilitáció, a szociális gerontológia területein vehettek részt a hallgatók, bővített óraszámú képzéseken. A speciális képzettséget az oklevélben egy betétlap igazolta. A képzés kereteként 3540 órát határoztak meg, amelyből 1420 órát a gyakorlati képzésre kellett fordítani. 5–10 százalékban a képzés intézményenkénti egyéni arculata építhető. Ezek a paraméterek lényegében a 6/1996 (I. 18.)

sz. kormányrendelet megjelenéséig voltak érvényben (Talyigás – Hegyesi 1990).

A szegedi képző stáb kidolgozásában elkészült az általános szociális munkás szak alapítási dokumentuma, amelynek következtében a szociális és egészségügyi miniszter 1989-ben hozott határozatával megalapította az általános szociális munkás szakot, ezt követően a művelődési és közoktatási miniszter pedig 1990-ben a szociálpolitikus szakot. A SZKB 1990. áprilisi ülésén tárgyalta a szociálpedagógus képzés helyzetét, a szociális képzési rendszerhez való igazodását (Nemes 1996). A esztergomi főiskolán folyó szociálpedagógus képzést sikeresnek nyilvánította. Ennek eredményeként a képző stáb elkészítette a szak képesítési feltételeit, amely úgyszintén zöld utat kapott.

1990-ben az ELTE, Esztergom és Szekszárd mellett a Bárczi Főiskolán, a SZOTE-n (Szeged), a DOTE-n (Nyíregyháza) és a POTE-n (Szombathely) elkezdődött a főiskolai általános szociális munkás és szociálpedagógus – valamint az egyetemi szociálpolitikus képzés – és 13 középiskolában folyt iskolarendszerű szociális képzés. 1992-ben megalapították az egyetemi szintű szociális munkás szakot is, elsősorban azért, hogy utat nyisson a szociális munkások számára a doktori képzés irányába, ami a szakma tudományos művelésének előfeltétele, és ezzel teljes körűvé vált a felsőoktatásban a szociális képzések jelenleg működő rendszere.

Sopron hatást gyakorolt a középfokú szakképzésekre is: az Országos Közoktatási Intézet szakmai műhelyében elkészült a szociális asszisztensszakképzés állami szabályozása és vizsgakövetelményeinek meghatározása is. A konferencia további eredménye volt, hogy 1990-ben megalakult a szociális képzések kialakítására, fejlesztésére és minőségének biztosítására szerveződő *Iskolaszövetség* (akkori nevén a Szociális Munkást és Asszisztentst Képző Iskolák Egyesülete, tovább ld.: ISZ).

A hosszasan útkereső, egyeztető, olykor konfliktusokkal terhes folyamat kiforratlanságát jelzi, hogy az 1993-ban Magyarországon kiadott, első *szociális törvény* (1993. évi III. törvény a szociális igazgatásról és szociális ellátásokról) az ellátási formákat, szinteket, szolgáltatásokat szabályozta, a kliensekkel kapcsolatban számos jogot és kötelezettséget írt elő, de a szociális szakemberekről, akikre az ágazat épít, nem alkotott egyértelmű szabályokat. 1994-ben készült el a törvény végrehajtását támogató népjóléti minisztériumi rendelet (2/1994. (I. 30.)), melynek 1. sz. melléklete tartalmazta a szakmai létszám irányszámokat, és kötelezővé tette meghatározott funkciók, szakmák betöltésénél a szakirányú végzettséget, s az intézmények részére erre vonatkozóan szabályokat írt elő. Ezek szerint a szociális álláshelyek 25 százaléká ennek megfelelően felsőfokú végzettséggel, 75 százaléká viszont középfokú vagy alacsonyfokú végzettséggel tölthető be.

Ennek ellenére szociális munkakörökben a szociális végzettségű szakember alkalmazása nem vált igazán és következetesen követelménnyé, sőt, ez a mai napig sem követelmény, aminek negatív hatása súlyos és ellentmondásos helyzeteket teremtett és teremt. *Itt kezdődött el tehát a szaktarca, a szociális szakembereket alkalmazók és a szociális képzések egymástól való eltávolodása:* „bármilyen humán diplomával rendelkező személy betölthet

TANULMÁNYOK

szociális munkás munkakört, és nem szükséges szakirányú ismereteket szereznie ahhoz, hogy szociális munkás legyen” (Kozma 1994, 64–65. old., Szabó 2005).

1995 viszont ismét jelentős mérföldkő volt a szakma önszerveződését illetően. Az ágazati szakmai érdekérvényesítő szervezetek létrehozták országos ernyőszervezetüket, a Szociális Szakmai Szövetséget. Alapító tagjai a Szociális Munkások Magyarországi Egyesülete (1988), a Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület (1988), a Magyarországi Szociális Szakembert Képző Iskolák és Oktatók Egyesülete (Iskolaszövetség, 1990) és a Családsegítők Országos Kamarája (1990).

Összességében az újrakezdés „úttörő” időszaka tehát igen sok eredményhez, de egy sor sajátos, és gyakran ellentmondásos helyzethez is vezetett:

- A szociális képzést a magyar rendszerváltozás időszakában alapvetően társadalmi és szakmai szükségletek hozták életre, ugyanakkor rövid idő után a képzés maga is olyan jelentős szakmapolitikát befolyásoló tényezővé vált, amelyet túlnyomórészt ma is a képzési szakemberek „csinálnak”.

- A tantervek kialakítása, a folyamatos képző tevékenység eredményeképpen felépült a szociális munka kvázi tudás rendszere, de nem sikerült a szakma és a képzés biztos tudományos háttérét megalapozni.

- Az erősen poroszos hagyományú, rendszerű és szemléletű magyar közép- és felsőoktatásban kellett a nemzetközi tapasztalatokra építve egyszerre új és eddig idegen, a kor elvárásainak megfelelő modern képzési programokat kialakítani és megvalósítani. Mindezeket egyaránt el kellett fogadtatni a szociális szakmában, oktatásban és képzésben.

- A magyar képzés szinte „készen kapta” a világ különböző országaiban már megvalósított, a jelenkori, átalakulófélben lévő szociális képzések különböző tapasztalatait, irányzatait, modelljeit, és nem kellett bejárnia az elődök kanyargós és küzdelmes útját, nem kellett „megkövesedett” tradíciókat áttörni. Az előnyök jótékony következményei a magyar képzés dinamizmusával, viszonylag gyors fejlődésével érzékelhetőek. Ezzel együtt a szakmai képzésnek saját magának kellett kifejlesztenie a hazai szükségleteknek, változó szociális problémáknak adekvát formákat.

- A felsőfokú képzések természetszerűen magukban hordozták az elfogadottságra, a stabilitásra és a biztonságra törekvést, a tudományos szempontoknak való megfelelést. A szociális képzések egyrészt helyet akartak kapni a diszciplínák rendszerében, de ennek egyoldalú kezelésével távol kerülhetnek a szakmai gyakorlattól, így elveszthetik „kettős legitimitációjukat”.

- A szociális képzések meghatározó hátránya, hogy a szakmát alapvetően reprezentáló szociális munkások nincsenek tömegesen jelen a képzés mindennapi gyakorlatában, hiszen a kilencvenes évekig a kvázi szociális munkát végzőknek nem volt szociális képzettségük, s később, a szakemberek képzésbe kerülése – elsősorban a tudományos háttér egyre keményedő követelményei következtében – vált/válik nehézkessé (Budai 2004/a).

3. A szociális képzések kvázi rendszerré fejlődése az ezredforduló éveiben

A szociális képzéseknek az ezredfordulóra az alábbi öt formája alakult ki:

1. felsőfokú alapképzések
2. szakképzések
3. adott szociális feladatkör ellátására felkészítő tanfolyami képzések
4. továbbképzések
5. szakvizsgák

3.1. Felsőfokú alapképzések

A felsőfokú alapképzések a meglévő főiskolákon és egyetemeken, alapvetően az alábbi képzési szerkezetbe – a *pedagógiai, a tudományegyetemi, az egészségügyi és az egyházi keretek* közé – illeszkedve indultak el: A befogadó intézmény sajátossága, az ott meglévő tanárok szemlélete, szakmai szerkezete nagymértékben meghatározta a születő képzések arculatát. A tudományegyetemi keretekben az ötéves képzési ciklusú, egyetemi kimenetet adó szociálpolitikus- és szociális munkás-, a pedagógusképző intézményekben a főiskolai kimeneteket biztosító, négyéves szociális munkás- és szociálpedagógus-, az egészségügyi intézményekben pedig főleg az ugyancsak a szociális munkás-képzés lelt otthonra.

A kilencvenes évek közepétől kezdődően újabb és újabb felsőfokú intézmények indítottak el szociális alapképzéseket, az országban a 2005/2006. tanévben 21 képző helyen folyik felsőfokú alapképzés. Ez a folyamat idővel a rendelkezésre álló *források és erők viszonylagos szétforgácsolódásához* vezetett, a különböző képző stábok csak csekély erőt és érdekérvényesítő képességet tudnak felmutatni saját intézményben és a felsőoktatás egészében (Budai 2005). Az évek folyamán ugrásszerűen emelkedett a szociális alapképzésekben tanuló hallgatók létszáma is. Míg például a 1996/1997. tanévben nappali tagozaton pl. kb. 4100, addig a 2002/2003. tanévben már kb. 11 000 diák tanult a felsőfokú szociális alapképzésekben. Az évente kb. 1500–1800 fő új diplomás létszám voltaképpen elegendő lenne a felsőfokú végzettségű szakemberek iránt támasztott kereslet kielégítéséhez. Problémát okoz a végzett hallgatók szakok szerinti összetétele. Ennek egyik oka, hogy idővel a szociálpedagógus szakokon ugrásszerűen és aránytalanul – különösen levelező tagozaton – megnőtt a hallgatói létszám, amelynek háttérében kemény pedagógusképzési és intézményi érdekek álltak (ld. 1. és 2. táblázat).

TANULMÁNYOK

1. táblázat A felsőfokú szociális alapképzés szakjaira felvett hallgatók száma (2005)

Tagozat	Szociál-politikus		Szociális munkás		Általános szociális munkás		Szociál-pedagógus		Össze-sen fő
	fő	%	fő	%	fő	%	fő	%	
Nappali	84	6,3	63	4,7	558	42,0	624	47,0	1329
Levelező	89	3,5	76	3,0	1092	43,1	1279	50,4	2536
Esti	0	0,0	0	0,0	61	59,2	42	40,8	103
Összesen	173	4,4	139	3,5	1711	43,1	1945	49,0	3968

Forrás: www.felvi.hu adatai alapján

2. táblázat Szociális felsőfokú alapvégzettséggel rendelkezők száma (2004-ig)

Alapszakok	Végzettek száma (fő)
Szociális szervező	347
Főiskolai szintű szociális munkás*	4025
Egyetemi szintű szociális munkás	893
Szociálpedagógus	6180
Szociálpolitikus	1191
Összesen	12289

Forrás: Mányai Judit által vezetett ISZ-ICSSZEM kutatás előzetes adatai

* Wesley János Lelkészképző Főiskola adatai nélkül

A 6/1996. (I. 18.) sz. kormányrendelet megjelenése óta hivatalosan is önálló felsőfokú képzési ágazatnak számít a szociális képzés (Budai 1999). A felsőfokú szociális *alapképzéseket* a 6/1996. (I. 18.), a 77/2002. (IV. 13.) és 2006-tól a 289/2005. (XII. 22.) sz. kormányrendeletek szabályozzák. A 2005/2006. tanévig az alábbi szakokon folyt felsőfokú szociális alapképzés:

A *szociálpolitikus egyetemi szintű képzés* a hazai és nemzetközi szociálpolitika működési elvének, módjának intézményrendszerének tudását, magas szintű jogi, szociológiai, közgazdasági politológiai és kisebb mértékben szociális ismereteket tartalmaz, amely képzés elsősorban a szociális rendszerek fejlesztésére, működtetésére készít fel.

A *szociális munkás főiskolai szintű képzés célja* olyan ismeretek nyújtása és olyan készségek kialakítása, amelyek képessé teszik a szociális szakembert az ember és komplex módon értelmezett környezete viszonyának módosítására, javítására. Itt tehát a szociális problémák komplexitása, a szociális munka minden korosztályra (egyénnre, családra, csoportra és közösségre) és társadalmi problémára kiterjedő tevékenysége a jellemző. A szakma oktatási, kutatási, szakmapolitikai, menedzsment feladataira elsősorban az *egyetemi szintű képzés* készít fel.

A *szociálpedagógus főiskolai szintű képzés* a gyermekjóléti, nevelési, oktatási intézmények számára képez olyan szakembereket, akik a gyermek

és ifjú korosztály kapcsolati, tanulási, szociális problémáinak megoldásában nyújtanak segítséget (Nemes 1995).

A képzések – a szakok sajátosságait figyelembe véve – az alábbi tantárgycsoportokban folytak: szociális munka, társadalom és szociálpolitika, társadalomismeret, közgazdaságtan, pszichológia, jog-politikatudomány, statisztika, kutatómódszertan, egészségügyi ismeretek, pedagógia. Kezdetektől kiemelt jelentőségű a különböző jellegű, szintű és formájú gyakorlatok, különösen ilyen a terepen (szociális intézményekben, szervezetekben) folyó képzés. Woods (1990) a gyakorlatokról, azok elvi, módszertani és szervezési kérdéseiről és a gyakorlati képzés rendszerének kialakításához egy, a nemzetközi megközelítéseket alapul vevő és ma is használható több szempontú, kitérő és általános keretet vázolt fel, de sajnálatos módon e koncepció idővel a feledésbe merült (vö. még: Ohly, 1992).

A vonatkozó szakirodalmat áttekintve és elemezve megállapítható, hogy Magyarországon a szociális képzés területén két, a szakma és a képzés alapösszefüggéseit átfogóan érintő és feltáró doktori értekezés, továbbá egy, kifejezetten a felsőfokú szociális képzés témakörével foglalkozó tanulmánykötet született idáig. (Budai 1996, Budai 2004/a, Hegyesi 1997). A szociális munkás-képzést elemző tanulmányok szerzői döntően képzési szakemberek. Az időszak szakirodalmát tematikusan kezelve megállapítható: bővebb terjedelemben jelentek meg tájékoztató anyagok, tanulmányok a szociális képzés országos konferenciáiról, amelyek érthető módon a képzés szinte minden területét érintették, leginkább az ezen konferenciák résztvevőinek képzéssel szemben támasztott legalapvetőbb elvárásait (képzési szintek, követelmények, tanítandó tartalmak, tantárgyak, terepgyakorlatok stb.) fogalmazták meg.

A szociális munkás-képzés beindulásával egyidőben az *Esély* című folyóirat 1990-ben bő terjedelmet adott a Soproni Konferencia dokumentumainak, tanulmányainak. Az 1996. évi, hasonló, Nyíregyházi Országos Konferencia dokumentációja már önálló kötetben jelent meg. Számos tanulmány jelent meg a „milyen szociális munkásra” és a „milyen szociális munkás-képzésre van szükség” kérdéskörben is (Somorjai 1996, Szöllősi, 1997, Talyigás – Hegyesi 1990).

A felsőfokú szociális alapképzésben etalonnak lényegében az általános szociális munkás-szak (képzés) számított. Egy több éven át folytatott multi-metodikájú kutatás e képzések fejlődésének néhány kérdését vizsgálta meg. A mintára vonatkozóan a szociális munkás-képzés vonatkozásában az alábbiakat állapította meg. *Törésvonalak vannak:*

- „a szociális munkás-képzés, a szociális szolgáltatások és a szolgáltatásokat használók szükségletei
- az egyes képző iskolák és a környezetükben lévő szolgáltatások (gyakornokok terepei)
- a különböző képző iskolák (kurzusok),
- a képzést alkotó társdiszciplínák és a „Szociális munka” tanulmányi terület (diszciplína)
- a szociális munkás-képzés szükségletei és az egyes képző iskolák feltételei

TANULMÁNYOK

- a szociális munkás-képzés és más humán képzések stb. között” (Budai 2004/b, 71–72. old.).

A posztgraduális képzések két típusa alakult ki. Öt szakirányú továbbképzés szervezésére van ma lehetőség: szociális menedzser, gyermek- és ifjúságvédelmi tanácsadó, addiktológiai konzulens, szupervizor és tereptanár. Az egyetemi szintű szakokat a *doktori fokozat* (PhD) elérését szolgáló tanulmányok követhetik, amelyre szociálpolitika tárgykörében jelenleg az ELTE-n van lehetőség. Sajnálatos módon a szakirányú továbbképzések mind ez idáig nem kapták meg a jelentőségüknek megfelelő helyet a képzési rendszeren belül, ill. nem történtek lépések a szociális munka doktori iskola létrehozása érdekében.

3.2. Szakképzések

A középfokú képzés már a kilencvenes években sokszektorúvá vált. Állami, egyházi, egyesületi, vállalkozói szervezésben, iskolarendszerű és iskolarendszeren kívüli, munka melletti alternatív képzési programok indultak. A szociális asszisztens-képzés után sorra jelentek meg újabb és újabb középfokú szakképzések. Az 1993. évi LXXVI. törvény a szakképzésről előírta, hogy az állam által elismert szakképesítéseket Országos Képzési Jegyzék (OKJ) tartalmazza. A 3/1995./V. 4./ MüM rendeletben megjelent OKJ a következő szociális szakképzéseket nevezte meg: mentálhigiénés asszisztens, szociális asszisztens, szociális gondozó, szociális ápoló és gondozó, hivatásos nevelőszülő, egyéb szociális foglalkozások, munkaerő-piaci szolgáltatási foglalkozások, szociális szolgáltatási foglalkozások (pl. falugondnok, házi gondozónő).

Jelenleg hozzávetőleg 120–140 képzőhelyen folyik szociális szakképzés az országban. A beiskolázott tanulók száma meghaladja az öt ezer főt. Legtöbbször – a tanulók 65 százaléka – szociális gondozó és ápoló képzésben vesznek részt. A szakképzések 75 százaléka iskolarendszeren kívüli, amelynek a 60 százaléka munka melletti képzés, vagyis a pályán való elhelyezkedést követően kerül sor a munkakör betöltéséhez szükséges képesítés megszerzésére. Az OKJ-ben ma már 11 szociális szakképzés szerepel, amelyből kettőt – a jelnyelvi tolmácsot és a gerontológiai gondozót – 2003-ban jegyezték be. 2004-ben indult el első alkalommal az akkreditált felsőfokú szakképzésnek minősülő csecsemő- és kisgyermeknevelő-gondozó akkreditált felsőfokú szakképzés, amely idővel lehetővé teszi e tanulmányoknak a felsőfokú szociális képzési ágazat alapszakjaiba való kredit beszámítását (ld. 3. táblázat).

3. táblázat A szociális szakképzésben végzettek megoszlása szakképzésenként (1991–2005 első félévéig)

Szakképzés neve	Végzettek száma (fő)
Szociális asszisztens	2789
Szociális gondozó és szervező	1303
Szociális gyermek- és ifjúságvédelmi ügyintéző	583
Szociális gondozó és ápoló	12 391
Mentálhigiénés asszisztens	711
Csecsemő- és kisgyermekgondozó	881
Bölcsődei szakgondozó	105
Nevelőszülő	394
Összesen	19 157

Forrás: Nemzeti Család- és Szociálpolitikai Intézet (NCSSZI), 2005. november 15.

A szociális szakképzésbe a bemeneti szintet a legtöbb képzés esetében érettségihez kötik, s a felvételi során előnyt jelent a szociális területen eltöltött egyéves munkaviszony. A képzések szerkezetében markánsan kirajzolódik négy tantárgyblokk, mely speciális tartalmakkal egészül ki:

- képességfejlesztés (kommunikációelmélet és készségfejlesztés, mentálhigiéné, tanulástechnika, esetmegbeszélés),
- szakmai előkészítő tantárgyblokk (társadalomismeret, pszichológia, szociálpszichológia, egészségügyi alapismeretek, jogi ismeretek),
- szakmai tantárgyblokk (szociálpolitika, szociális munka elmélete és gyakorlata),
- szakmai gyakorlati tantárgyblokk (önismereti csoportban való részvétel, a társadalom megismerésének módszerei, szociális ellátórendszer, szociális munka gyakorlata stb.).

A szakképzések képesítési követelményeit 1996-ot követően 2001-ben újították meg. Érdemi változás a képzések vizsgarészénél, ezen belül is a gyakorlati vizsgánál történt. Bevezetésre került a terepen folyó gyakorlati vizsga.

A szakképzések fejlődésében jelentős tényező volt, hogy idővel sok jegyzet, tankönyv és módszertani segédanyag készült el. A másik nagy képzésszervezési eredmény a modulrendszerre való átállás, a képzések közötti átjárhatóság, az egymásra épülés biztosítása volt. E munkálatokat az Oktatási Minisztérium koordinálja az EU-elvárások figyelembevételével. Az átállás lehetővé teszi majd a továbbtanulást, illetve egy új szakma megszerzését anélkül, hogy már ismert tananyag-tartalmakat ismételnünk kellene.

Összességében tehát a szociális szakképzésekben elindult – a máig is tartó – a különböző szakok igen gyors definiálása, beindítása, amely hozzájárult a szakképzések szétaprózódásához, így az a reális szükségletek felmérése és elemzése, továbbá a minőség megfelelő kontrollja híján idővel képzési szabadpiaccá vált. Kérdés, hogy valóban ez volna-e a szakma képzési igénye (vö. 2. és 3. táblázat).

TANULMÁNYOK

3.3. Adott szociális feladatkör ellátására felkészítő tanfolyami képzések

Azáltal, hogy a szolgáltatások köre fokozatosan bővül, és egyre jobban igazodik egy-egy speciális helyzetű lakossági csoport igényeihez, az alap és szakképzettség mellett szükségessé vált az adott tevékenység végzéséhez nélkülözhetetlen ismeretek és készségek megszerzése. Az utóbbi években egyre több olyan ellátási formát, szolgáltatási típust vezettek be, amelyekhez a szakmai jogszabályok speciális ismereteket nyújtó tanfolyam elvégzését írták elő. Így elindultak a szociális valamint a gyermekjóléti- és védelmi területen egy-egy munkakör ellátásához kötődő tanfolyamok, melyek képzési programjait központilag hagyták jóvá. A tanfolyamok többségének koordinációs, szervezési feladatait, valamint a kiadott tanúsítványok nyilvántartását a NCSSZI Képzési Központja végzi. A 4. táblázatból látható, hogy egy-egy tanfolyam kidolgozása, bevezetése és működtetése pillanatnyi szempontok szerint, szinte ötletszerűen történik.

4. táblázat Tanfolyami képzések

Szociális területen működők	Gyermek és ifjúságvédelmi területen működők
Falugondnok	Örökbefogadói
Támogató szolgálat vezető	Nevelőszülői
Támogató szolgálat személyi segítő	Helyettes szülői
Támogató szolgálat személyszállító	Döntés előkészítő program nevelőszülők és helyettes szülők számára
Adósságkezelési tanácsadó	Családi napközit működtető
Közösségi pszichiátriai koordinátor	Speciális nevelőszülői
Közösségi pszichiátriai gondozó	Házi gyermekfelügyeletet biztosító
Jogvédelmi ismeretek (betegjogi)	Jogvédelmi ismeretek (gyermekjogi)
Jogvédelmi ismeretek (ellátott jogi)	
Utcai szociális munkás koordinátor	
Utcai szociális munkás gondozó	
	Hivatásos gondnoki képzés
	Hivatásos gondnoki továbbképzés

Forrás: NCSSZI 2006

3.4. Továbbképzések

Az alapképesítés megszerzése mellett legalább ennyire fontos az ismeretek szinten tartása, a szakmai tudás folyamatos bővítése és mélyítése. Ennek szolgálatára állították fel és vezették be 2001. január 1-től a továbbképzési rendszert (8/2000. (VIII. 4.) SZCSM rendelet és későbbi módosításai). A továbbképzésre valamennyi személyes gondoskodást végző, vagyis szakmai munkakörben dolgozó munkavállaló kötelezett, de ezen kötelezettség mértékét, formáját a végzettségtől függően differenci-

által határozták meg. A továbbképzési ciklus alatt (7 év) a felsőfokú végzettség esetén 80, alacsonyabb szintű szakképesítés esetén 60 továbbképzési pontot kell szerezni. Továbbképzési pont az Országos Szociális és Gyermekvédelmi Továbbképzési és Szakvizsga Bizottság által minősített (akkreditált) továbbképzéseken való részvétellel szerezhető.

2001–2003 között a továbbképzést szervezők közel 1800 pályázatot nyújtottak be továbbképzési program akkreditációjára, s ezekből 1090-et fogadtak el. A továbbképzéseknek jelenleg öt típusa van, ezekből egy tanfolyamon való részvétel a kötelező, a többi szabadon választható. A legtöbb program a személyiségfejlesztés körében működik, míg a legkevésbé elterjedt a tanulmányút.

5. táblázat A minősített továbbképzési programok, valamint a résztvevők száma* képzési típusok szerint

Továbbképzés típusa	Továbbképzési programok száma 2000–2005* (db)	Résztvevők száma 2004**
Továbbképzés céljából szervezett tanfolyam	490	6143
Szakmai személyiségfejlesztés	471	3695
Szakmai tanácskozás	432	6078
Tanulmányút	58	62
Szakmai műhely	300	1763
<i>Összesen</i>	<i>1751</i>	<i>17741</i>

Forrás: NCSSZI, 2006.

* 2000–2005 között akkreditált programok.

** A 2004. évi beszámolók alapján (a korábbi évekről nem áll rendelkezésre adat).

Az ágazatban dolgozók szakmai fejlődése szempontjából igen fontos, hogy minden érintett számára kellő választási lehetőség legyen a továbbképzési programokat illetően. A továbbképzési programok mind földrajzi, mind szakmai területek szerint máig egyenlőtlenül oszlanak meg. A továbbképzésre kötelezettek számára viszonyítva a legkevesebb program Borsod-Abaúj-Zemplén, Pest, Békés, valamint Somogy megyékből érkezett. Szakmai szempontból pedig hiány mutatkozik a szenvedélybetegséggel, a kisebbségi kérdésekkel valamint a hajléktalansággal foglalkozó programokból.

A résztvevők száma jelzi, hogy igen nagy az igény a továbbképzésekre, a szakmai tudás bővítésére és a szakmai készségek fejlesztésére. A jelenleg érvényes hétéves továbbképzési ciklus alatt az első 3 évben az érintettek közel fele megszerezte a kötelezettség teljesítéséhez szükséges kreditpontokat. A gyakorlati tapasztalatok arra hívták fel a figyelmet, hogy a továbbképzési időszakot indokolt 7-ről 5 évre csökkenteni.

A továbbképzésnél problémát okoz a különböző ágazati továbbképzéseken való részvétel kölcsönös elismerése. Megoldásra vár például az egészségügyi és szociális ágazat továbbképzési rendszerének összehangolása. Azon személyek, akik a szakképesítésüknek megfelelő munkakörben, de

TANULMÁNYOK

más ágazatban dolgoznak, hátrányos helyzetbe kerülnek azáltal, hogy „kiesnek” a továbbképzési rendszerből, vagy mert duplán kötelezettek a továbbképzésre. Az egészségügyi és szociális területen ez a probléma két szakembercsoportot érint:

- a szociális intézményekben ápolási tevékenységet végző egészségügyi szakdolgozókat,
- az egészségügyi intézményben dolgozó szociális munkásokat.

Létszámukat tekintve az első csoportba tartozók vannak többen. Az esetükben a szociális továbbképzésre vonatkozó jogszabály lehetőséget ad az egészségügyi továbbképzésben szerzett kreditpontok elismerésére, 50 százalékos mértékben. Ugyanakkor a szociális intézményben egészségügyi feladatokat ellátó szakdolgozók amiatt, hogy nem nyernek felvételt az egészségügyi szakdolgozók működési nyilvántartásába, még abban az esetben sem szereznek pontot az egészségügyi továbbképzésben, ha az ott akkreditált programon vesznek részt.

3.5. Szociális szakvizsgák

A szakvizsgával kapcsolatos rendelet bevezetését hosszas szakmai vita előzte meg, amelynek középpontjában két kérdéskör állt. Az egyik, hogy csak a szociális alapvégzettséggel rendelkezők tehessek-e szakvizsgát, vagy a területen más felsőfokú végzettséggel dolgozók részére is adott legyen a lehetőség a szociális szakvizsga megszerzésére. Az utóbbi javaslat elfogadása mellett szólt, hogy jelentős azon szakemberek száma, akik más végzettséggel (pedagógus, gyógypedagógus, védőnő stb.) dolgoznak az ágazatban. Így megfelelő időtartalmú szakmai gyakorlat, valamint a szociális alapismereteket nyújtó tanfolyam elvégzését követően számukra is lehetővé teszi a jogszabály a szakvizsga megszerzését. E döntés jogosan máig heves vitákat vált ki a képző és a szociális szakemberek körében.

A másik vitatott kérdés az volt, hogy alapvizsga letételét kövesse-e a szakvizsga, mint pl. köztisztviselők esetében, vagy a szakvizsga két részből álljon: egy általános és egy speciális részből. A gyakorlat mára egyértelműen bebizonyította, hogy az eltérő funkciójú vizsgarészek együttes kezelése szakmai szempontból nem célszerű.

A szakvizsga követelményeit, értékelési szempontjait 2002-ben tették közzé. Ezt követően kezdődött meg a vizsgacentrumok felkészülése a szakvizsga lebonyolítására. 2005 első félévéig 1988-an tették le a szakvizsgát. A vizsgázók 70 százaléka olyan munkakörben dolgozott, melynek alapján szakvizsgára kötelezték. Legtöbben az idősek szociális ellátása témacsoportot választották, míg a legkevesebb szakvizsgázó jelölt a pszichiátriai és szenvedélybeteg szociális ellátása területéről volt.

A továbbképzések és szakvizsgák eredményeit vizsgáló, elemző kutatás még várát magára.

6. táblázat A szociális szakvizsgát és alapvizsgát tettek létszámának alakulása témacsoportok szerint (2005-ig)

Témacsoport	Szakvizsgázók száma (fő)				Össze- sen	Közülük szak- vizsgára kötelezett
	2002	2003	2004	2005*		
Általános szociális, illetve gyermekjóléti és gyermek- védelmi alapismeretek	15	42	144	69	270	212
Családvédelem, család gondozás	52	73	41	24	190	135
Gyermekjóléti alapellátás	49	137	72	51	309	208
Gyermekvédelmi szakellátás	132	155	106	52	445	306
Idősek szociális ellátása	252	295	111	78	736	561
Fogyatékosok szociális ellátása, rehabilitációja	58	80	29	16	183	110
Pszichiátriai és szenvedély- betegek szociális ellátása	20	25	5	5	55	32
Hajléktalan ellátás	15	32	18	5	70	42
<i>Szakvizsgát tettek összesen</i>	<i>578</i>	<i>797</i>	<i>382</i>	<i>231</i>	<i>1988</i>	<i>1394</i>

Forrás: NCSSZI, 2006.

* Csak első félévi adat

Az eredmények ellenére *összességében* „a szociális ágazatban *ma még nem beszélhetünk a képzés egészének koherens és jól működő rendszeréről, ill. a rendszerszerű fejlesztéséről... nem mindig egyértelmű az egyes alrendszerek... funkciója, az egyes elemek egymáshoz való viszonya... számtalan működési konfliktussal szembesülünk és a legfőbb probléma, hogy a képzést... igénybe vevők sem tudják jól használni a képző rendszert saját egyéni karrierútjuk tekintetében*” (Budai 2005).

4. A képzés irányításának néhány kérdése

A szaktárcát irányító Ifjúsági, Családügyi, Szociális és Esélyegyenlőségi Minisztérium (és korábbi jogelődjei) kiemelt feladatának tekinti az ágazat szakembereinek fejlesztését, és a rendelkezésre álló eszközökkel támogatja a szociális képzéseket. Ez egyrészt a képzések minőségének fejlesztése érdekében történő jogi szabályozást jelenti – képesítési előírások meghatározása, az oktatási programok fejlesztése, a továbbképzés és szakvizsga szabályozása –, másrészt forrást biztosít ezen feladatok végrehajtásához. Az elmúlt tíz évben folyamatosan támogatásban részesültek a munka melletti képzések, csökkentve ezáltal a munkaadók és munkavállalók anyagi terheit. Évente kb. 10–20 millió Ft-ot fordítanak erre a célra.

A munka melletti képzések támogatásán túl jelentős összegű kiadást köt le a tankönyvellátás, a tanfolyami képzések támogatása, a képzési feladatokhoz kapcsolódó bizottságok működtetése stb. A szociális ágazat

TANULMÁNYOK

költségvetésből például 2003-ban közel 80 millió Ft-ot használtak fel szociális képzésekre.

A felsőfokú alap- és továbbképzés szervezése, ezen belül a szakirányú továbbképzés szabályainak kialakítása és betartatása, továbbá a középfokú szakképzés általános irányítása az Oktatási Minisztérium feladata. A tárcaközi egyeztetések nehézségei, a minisztériumok főosztályi szintű összehangolatlanságából eredő információhiány korábban és ma is számos probléma forrása volt a szociális képzések terén (S. Faragó 1992).

A szociális képzések gyakorlat orientáltsága tükröződik abban, hogy mind a felsőfokú képzések, mind a szakképzések óraszámának közel fele gyakorlatokra fordítandó. A szakma elsajátítása szempontjából nem elhanyagolható tényező, hogy az erre fordítandó idő hogyan hasznosul, s hogy mely terep intézményeiben végzik el a gyakorlatukat a hallgatók és a tanulók. A gyakorlati képzés erősítése, szakmai presztízsének emelése érdekében a szaktárca 2003-ban terepintézményi projektet indított, amelynek célja egyrészt a gyakorlati képzés követelményeinek, protokolljának, másrészt a terepintézmények minősítési szempontjainak a kidolgozása volt.

A fentiek ellenére komoly problémát okoz, hogy „...nagy úr van a szakma és a képzés között... a képzés nagy problémája, hogy nincs integráció az elmélet és a gyakorlat között... jobban figyelembe kell venni a mai magyar társadalom változásait, és ezt nem lehet katedratudomány oktatásával elérni...” (Budai 2001, 64. old.). A probléma gyökerei abban az alapvető dilemmában rejlenek, hogy a szociális képzésekben a döntéshozók és finanszírozók sok esetben megpróbálják az elméletet a hagyományos képzésekbe integrálni, s nem vesznek tudomást arról, hogy a szociális szakmák alapvetően a gyakorlatra épülő képzést igényelnek, s az ismeretek közvetítése mellett legalább olyan mértékben készségek és képességek fejlesztését és értékek alakítását követelik a képzési idő alatt. Különösen nagy gondot jelent ez az átalakulóban lévő felsőoktatási képzés esetében.

5. Összefoglalás, fejlesztési irányok

Az elmúlt 15–17 év lehetőséget adott egy új, számos eredménnyel bíró képzés megszületésére. A képzőhelyek évente több ezer szociális szakembert bocsátanak ki a folyamatosan átalakuló szociális szolgáltatási és intézményi rendszerbe. A fejlődési folyamat azonban nem zárult le.

Az eredmények mellett komoly probléma, hogy a szociális képzés túlzottan is szétaprózódott Magyarországon: viszonylag sok helyen képezünk kis létszámú csoportot, s adott esetben kevésbé felkészült és kevésbé átütő erejű képző stábok működnek. A hatékonyság biztosítása és a *minőség garantálása komoly kihívást jelent*. A meglévő képzések ellenére, továbbá mert az utóbbi tíz évben a szakképzettségi arány az ágazatban jelentős mértékben javult, a dolgozók végzettség szerinti összetétele jelenleg mégis kedvezőtlen. A képzőrendszer fejlődésének viszonylagos megkésettisége, a pályaelhagyók magas aránya miatt a szociális szakmában adekvát szakképzettséggel rendelkezők száma elmarad a

társágzatok mögött (egészségügy, oktatás). A szakmai képesítéshez kötött munkakörben foglalkoztatottak csak 21 százalékának van felsőfokú, 54 százalékának középfokú és 25 százalékának alacsony fokú iskolai végzettsége. A felsőfokú végzettségűekből viszont csak 8,9 % rendelkezik szakirányú felsőfokú végzettséggel. Valamivel kedvezőbb az arány a szociális ágazaton belül a gyermekjóléti és védelmi területen, ahol a felsőfokú végzettséggel rendelkezők aránya 28 százalék, ezzel szemben más szociális intézményekben csak 17 százalék. A középfokú végzettségűek részese-
dése a két területen közel azonos.

További problémát jelent, hogy a képzés indításakor az egyes képzőhelyek közötti együttműködés helyett *ma egyértelműen verseny tapasztalható a képzés piacán*. Verseny a hallgatókért, a normatívákért, a képzések forrásaiért, verseny a szakok között, verseny a közép és felsőfok között (Budai 1999). A verseny körülményei között pedig a képzési rendszerben elsősorban *nem a minőségi, hanem a mennyiségi mutatók kerülnek előtérbe*. A képzések akkreditációja, minőségének ellenőrzése, szakmaiságának biztosítása így egyre nagyobb kihívást jelent a szakma számára. A szociális munkaköröknek még mindig csak egy részéhez tartozik képesítési előírás. A munkakörök többségénél továbbá sokféle diploma, végzettség minősül elfogadhatónak, túl tágran vannak meghatározva a munkakörök képesítési követelményei (vö. Szöllösi 1996, 1/2000. (I. 7.) sz. SZCSM és 15/1998. (IV. 30.) sz. NM rendeletek és későbbi módosításai).

A képzés központi elemeinek konszenzuson alapuló rögzítése mellett azonban a képzések elindítása, jogi, szervezeti finanszírozási háttere, rendszerszerű működése még sok kívánnivalót hagy maga után. Magyarország csatlakozása az Európai Felsőoktatási Térséghez, a Bolognai Nyilatkozat elvárásainak, elveinek érvényesítése szükségessé teszi az egész felsőoktatás reformját. Ez magába foglalja a képzési területek és ágak, a képzési ciklusok és időtartamok újbóli meghatározását. A szociális képzések a jövőben egyrészt a nemzetközi gyakorlat, másrészt a szakma jellegéből adódóan is a társadalomtudományok közé tartoznak, így a képzési területi besorolás is ezt követi. A jövőben a szociális képzési ágban két BA-szak fog működni: a szociális munka és a szociálpedagógia.

A „Bologna-folyamat” előnye lehet Magyarországon, hogy a jelenlegi duális képzést az egymásra épülő ciklusokból álló lineáris képzési struktúra váltja fel. Hosszú viták és egyeztetések eredményeképp mindkét (BA) alapszak 180 + 30 kredit értékű lesz, amelyből a 30-at a külső terephelyen kell a gyakornokoknak teljesíteni. Ugyanakkor a BA-képzések esetében kifejezetten ellentmondásos helyzetek alakulhatnak ki: csökkenő normatíváival kell megoldani a költséges gyakorlatorientált képzést. Egyfelől a készség-, kommunikáció- és szakmai személyiségfejlesztés, a kiscsoportos foglalkozások magas aránya, a szakmai kompetenciák kialakítása mint elvárás jelentkezik, másfelől pedig egy anyagi szempontból mindenképpen szegényedő felsőoktatási rendszer mutatkozik, amely rövid ciklusú alapképzéseket és magas hallgatói létszámokat jelent. Az oktatáspolitikai feltételek tehát nem minden tekintetben biztatóak a szociális képzések jövőjét illetően. Abban is ellentmondás feszül, hogy míg a BA szintű képzés gyakorlat-orientáltságot igényel, addig az egyes képzések szakmai akkreditációjában szinte kizárólag akadémiai szempontok

érvényesülnek, különösen nehéz feladat tehát az „akadémiai” és a „szakmai” követelmények közötti egyensúly megteremtése a felsőoktatás rendszerében (Ágoston 2006, Budai 1999, 2005, Pataki 2005, Szabó 2005).

Az egyetemi MA szint jelenleg formálódóban van. A szociális képzések képviselői abban már megegyeztek, hogy a már meglévő két egyetemi szintű szakot (szociális munka, szociálpolitika) mindenképpen megtartják, és MA szinten akkreditáltatják. A további MA szakokra vonatkozóan pedig még folynak a szakmai viták.

Hasonló kettősséget tapasztalunk a szakképzések és továbbképzések esetében is. A képzés „piacosítása” egy, a piactól legtávolabb eső ágazat esetében – melyet főként azért hoztak létre, hogy éppen a piac okozta diszfunkciókat korrigálja – nem szolgálja a szociális szakma szempontjainak érvényesülését, a szakmai gyakorlat magas színvonalú teljesítését. A szakképzések terén számos probléma vár megoldásra. Például: milyen viszony legyen (lehet) a szakképzés és a most formálódó felsőfokú alapképzések között, a tanfolyami – a szakmai továbbképzések – felsőfokú szakirányú továbbképzések között, hogyan illeszthető az új (módosuló) rendszerbe a szakvizsga stb. Egyáltalán miképpen lehet belátható időn belül a szociális képzést koherens rendszerré formálni Magyarországon. Nincs még válasz arra a kérdésre, hogy a szociális törvény módosítása után – amelyben a kistérségi, közösségi ellátások vélhetően a középpontba kerülnek – hogyan készíti fel a jelenlegi képzési rendszer a szolgáltatásokban bekövetkező változásokra. Továbbá: vajon hogyan javítható a szociális szakma és a társszakmák közötti együttműködés, hogyan erősíthető a képző szintek és stábok közötti kooperáció? Hogyan erősíthető a szakmai képzések során az interdiszciplináris és interprofesszionális szemlélet úgy, hogy közben a szakmai határai világosak, a szakmához tartozó kompetenciák jól körülírhatók maradjanak? A válaszok kidolgozásán azonban már képző stábokkal, a képzett szociális szakemberekkel, a szakmai egyesületek és szövetségek képviselőivel, a tereptanárok közösségeivel, az elméleti modulokat és a gyakorlati ismeretek közvetítő szakemberekkel közösen, a szakma intézményesített keretei között lehet együtt gondolkodni.

Felhasznált irodalom

- Ágoston Magdolna (2006): Szabó Lajos cikkéhez II. Háló, január, 4–6. o.
 Az általános szociális munkás képzés tantervi irányelvei (1990). *Esély*, 4. sz. 62–75. o.
 Az oktatásról szóló 1985. évi I. törvény.
 B. Aczél Anna–Darvas Ágnes–Mányai Judit (1992): A szociális munkás képzés a Bárczi Gusztáv Gyógypedagógiai Tanárképző Főiskolán. *Esély*, 5. sz. 71–75. o.
 Balipap Ferenc (1990): Fejezetek a szociális és szociálpolitikai képzés történetéből. *Esély*, 5–6. sz. 32–43. 56–66. o.
 Bányai Emőke (1986): A nevelési tanácsadóknál folyó családgyógyászati szociológiai vonatkozásai.
 Budai István (1996): A szociális képzés tanterve. In: Szociális képzés európai szinten hazai viszonyok között. Szerk: Budai István–Somorjai Ildikó–Tordainé Vida Katalin. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola (Esztergom) és Széchenyi István Főiskola (Győr) kiadványa, Esztergom, 62–102. o.

- Budai István (1995): Lépések az európai szellemiségű szociális képzés irányába. *Esély*, 3. sz. 74–88. o.
- Budai István (1999): No, hol is tartunk?... *Esély*, 2–3. sz. 94–103. o.
- Budai István (2001): A szociális munkás-képzés dilemmái a tanterv- és képzésfejlesztés tükrében. *Esély* 2. sz. 51–71. o., 4. sz. 69–104. o., 5. sz. 40–68. o.
- Budai István (2004/a): A magyarországi szociális képzés fejlődésének néhány dilemmája. PhD értekezés tézisei. Bournemouth University, Egyesült Királyság.
- Budai István (2004/b): „...szakmai identitásában megerősödve lépjen ki a gyakorlatba...” *Esély*, 1. sz. 61–79. o.
- Budai István (2005): A továbblépés elé... Soprontól távol és még Bolognához sem közel! *Háló, augusztus–szeptember*, 6–12. o.
- Budapest székesfőváros szociálpolitikai, közjótékonyági és közművelődési közigazgatásának kézikönyve. Budapest, 1931.
- Czente Gyula (szerk.) (1979): Családgondozási Konferencia. Családgondozási Füzetek. Pécs.
- Cser János (1942): Felsőoktatásunk és a szociális irányú szakképzés. *Magyar Pedagógia*. LII.
- Esztergár Lajos (1934): A szociális képzés kérdése. Pécs.
- Ferge Zsuzsa (1986): Vitaindító gondolatok a szociálpolitikai szakemberképzésről. In: *Szociális munkás-pálya és képzés*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Szociálpolitikai Értesítő, 1. sz.
- Gayer Gyuláné (1986): Szociális munkások tevékenységét igénylő munkaterületek és ezek főbb képzési vonzatai. In: *Szociálpolitikai Értesítő*. 1. sz. MTA Szociológiai Kutató Intézete.
- Győri Péter (1996): Egy szakma születése. *Esély*, 6. sz. 57–75. o.
- Hardi Emília (1992): Mit tanuljon a szociális munkás? *Esély*, 5. sz. 95–97. o.
- Hegyesi Gábor (1993): Szociálpedagógia és szociális munka. *Iskolakultúra*, 10. sz. 59–62. o.
- Hegyesi Gábor (1997): Az „általános szociális munka” modelljei: a magyar képzés születése és elméleti forrásai. Kandidátusi értekezés tézisei Budapest, Magyar Tudományos Akadémia.
- Hegyesi Gábor–Talyigás Katalin (1986): Javaslat a szociális munkások képzésének megindítására. In: *Szociális munkás-pálya és képzés*. MTA Szociológiai Kutató Intézet, Szociálpolitikai Értesítő, 1. sz.
- Hilscher Rezső (1929): A Főiskolai Szociális Telep tevékenysége és a settlement munka módszere. Szerk.: Buday György. Szeged, Az Egyetemi Bethlen Gábor Kör Kiadványa.
- Hilscher Rezső (1935): A szociális képzés kérdése. *A jövő útjain*, 3–4. szám.
- Kozma Judit (1994): Milyen a jó szociális munkás, avagy ki tud demont üzni? *Esély*, 4. szám.
- Müller, C. Wolfgang (1992): Hogyan vált a segítségnyújtás hivatássá? ELTE Szociológiai Intézete, T–Twins Kiadó.
- Nemes Judit (1995): A szociális képzés. *Háló*, november, 6. o.
- Nemes Judit (1996): Szociális képzés ma Magyarországon. In: *Szociális képzés európai szinten hazai viszonyok között*. Szerk.: Budai István–Somorjai Ildikó–Tordainé Vida Katalin. A Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola (Esztergom) és a Széchenyi István Főiskola (Győr) kiadványa. Esztergom, 11–24. o.
- Ohly Éva (1992): Vezérfonal az ELTE szociális munkás képzés 1992. évi őszi terepgyakorlatához. *Esély*, 3. sz. 76–94. o.
- Pataki Éva (2005): Szabó Lajos cikkéhez. *Háló*, november, 15–17. o.
- Pik Katalin (2001): A szociális munka története Magyarországon (1817–1990). Hilscher Rezső Szociálpolitikai Egyesület.

TANULMÁNYOK

- Pöcze Gábor (1990): Szociális asszisztensképzés: tények, dilemmák, perspektívák. *Esély*, 2. sz. 75–81. o.
- Robert L. Baker – Almássy Judit (1996): Mérföldkövek a szociális munkában. Budapesti Szociális Forrásközpont. Budapest.
- S. Faragó Magdolna (1992): A szociális képzésekről-oktatáspolitikai megközelítésben. *Esély*, 5. sz. 63–70. o.
- S. Faragó Magdolna (1993): A szociálpedagógiai tudás az oktatáspolitikai intézményrendszerében. *Iskolakultúra*, 10. sz. 49–54. o.
- Somorjai Ildikó (1996): Az elmélet és a gyakorlat integrációjának problémái a szociális képzésben. In: Szociális képzés európai szinten hazai viszonyok között. Szerk.: Budai István–Somorjai Ildikó–Tordainé Vida Katalin. Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola (Esztergom) és Széchenyi István Főiskola (Győr) kiadványa, Esztergom. 102–116. o.
- Szabó Lajos (2005): Közel Bolognához – Soprontól távol. *Háló*, július, 2–6. o.
- Szöllősi Gábor (1990): Tükör a Szekszárdon induló szociális munkás képzésről. *Esély*, 6. sz. 65–77. o.
- Szöllősi Gábor (1996): Hogyan készül a hivatás? *Háló*, június, 3. o.
- Szöllősi Gábor szerk. (1997): A Nyíregyházi mérföldkő – Jelentés az iskolaszövetség konferenciájának eredményeiről és javaslatokról. Budapest.
- Talyigás Katalin–Hegyesi Gábor (1990): Alapkő-letétel. Az 1990-es soproni konferencia. *Esély*, 4. sz.
- Tordainé Vida Katalin (1996): Az esztergomi szociális képzés háttere (bevezetés helyett) In: Szociális képzés európai szinten hazai viszonyok között. Szerk.: Budai István–Somorjai Ildikó–Tordainé Vida Katalin. A Vitéz János Római Katolikus Tanítóképző Főiskola (Esztergom) és a Széchenyi István Főiskola (Győr) kiadványa. Esztergom, 5–11. o.
- Woods, Ronald (1990): A szociális munka gyakorlatának oktatása. *Esély*, május, 44–52. o.